

littera turca

Journal of Turkish Language and Literature
e-ISSN: 2149-892X
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/littera>

[Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 3, Yaz/Summer 2025]

“BASAT’IN TEPEGÖZ’Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” ADLI DEDE KORKUT HİKÂYESİNDE BİR KİKLOP OLARAK TEPEGÖZ (*Tepegöz as a Cyclops in the Dede Korkut Stories: The Tale of Basat Killing Tepegöz*)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12.02.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15.05.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31.07.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1638843

Ece YURTSEVEN

Bağımsız Araştırmacı

orcid.org/0009-0000-9598-4396

ecceyurtseven@gmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için “Etik Kurul Belgesi” gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: “Benzerlik Raporu” İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından “Telif Hakkı Formu” imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Yurtseven, E. (2025). Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” Adlı Dede Korkut Hikâyesinde Bir Kiklop Olarak Tepegöz. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(3), ss. 510-524. 10.20322/littera.1638843

Sorumlu Yazar:

Ece YURTSEVEN, ecceyurtseven@gmail.com

Özet

Dede Korkut hikâyeleri, İslamiyet etkisindeki dönemde yazıya geçirildiği için Şamanist inanç izlerinin yanı sıra İslamî unsurlar da barındırmaktadır. Kilisli Rifat’ın Kitab-ı Dede Korkud adlı eseri, Dede Korkut hikâyelerinin Türkiye’deki ilk yayımı olarak kabul edilmektedir. “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı hikâye, Dede Korkut’ta yer alan on iki hikâyenin sekizincisidir. Hikâyede Basat isminde bir gencin Tepegöz adlı tek gözlü bir devi öldürmesi anlatılır. Gayrimeşru bir ilişkiden doğmuş olan Tepegöz, Oğuzların başına bela olmuştur. Kökeni mitolojik unsurlara dayanan bu anlatıda, Tepegöz karakteri üzerinden insan ve doğa arasındaki ilişki vurgulanır. Basat karakteri ile Dede Korkut’ta sıkça yer alan kahramanlık ve cesaret temaları işlenirken Tepegöz karşı değerleri temsil etmiştir. Tepegöz ile fiziksel açıdan benzerlik gösteren yaratıklara rastlanabilen bir diğer anlatı ise Homeros’in Odyssea’sıdır. Oğuz destanındaki Tepegöz ile Homeros’in Odyssea’sındaki Polyphemus adlı karakterlerin olumsuz değerleri sembolize etme ve toplumdan dışlanma gibi yönleri sebebiyle birbirleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Tek gözlü bir fiziksel görünüşe sahip, dev gibi bir yaratık olduğu için Tepegöz, Polyphemus gibi, bir kiklop olarak sınıflandırılmıştır. Destanlar arasındaki paralellik yalnızca karakterlerin fiziksel özellikleriyle sınırlı değildir. Her iki anlatıda belirtilen karşıt değerleri temsil eden karakterlerin toplumdan uzakta yer alan mağarada yaşadıkları bir kahraman tarafından gözlerinin kör edilmesi ile sona eren olay örgüsü büyük ölçüde koşutluk göstermektedir. Bu çalışmada “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı Dede Korkut hikâyesi Tepegöz karakterinin özellikleri bakımından incelenmiş ve Tepegöz, başta Homeros’in Polyphemus’u olmak üzere kiklop olarak sınıflandırılmış olan başka yaratıklarla karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda diğer akademik yayınlarda tespit edilmiş olan, Tepegöz’ün anlatısında hikâyenin diğer bölümleriyle tutarsız bir şekilde işlenen yüzük motifi; Homeros’in “guest gift” temasıyla ilişkilendirilip önceden ortaya koyulmuş çalışmalara da değinilerek açıklanmış ve iki anlatının ana karakterleri arasındaki farklılıkları izah etmek için kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tepegöz, Polyphemus, Dede Korkut hikâyeleri, kiklop, yüzük

Abstract

Since the Dede Korkut stories were transcribed during the period under the influence of Islam, they contain Islamic elements as well as traces of Shamanist beliefs. Kilisli Rifat’s work Kitab-ı Dede Korkud is considered the first publication of the Dede Korkut stories in Turkey. The story “The Story of Basat, the Killer of the One-Eyed Giant [Tepegöz]” is the eighth of the twelve stories in Dede Korkut. The story is about a young man named Basat killing the one-eyed giant named Tepegöz. Tepegöz, who was born from an illegitimate relationship, became a scourge for the Oghuz people. In this narrative, which has its origins in mythological elements, the relationship between man and nature is emphasized through the character of Tepegöz. With the character of Basat, the themes of heroism and courage, which are frequently present in Dede Korkut, are handled, while Tepegöz represents opposing values. Another narrative in which creatures with physical similarities to the Cyclops can be encountered is Homer’s Odyssey. It has been determined that Tepegöz in the Oghuz epic and Polyphemus in Homer’s Odyssey are similar to each other in terms of symbolizing negative values and being alienated from society. Because of its giant creature-like one-eyed physical appearance, Tepegöz, like Polyphemus, is classified as a Cyclops. The parallelism between the epics is not limited to the physical characteristics of the characters. The events, which end with the characters representing opposing values being blinded by a hero they fight in a cave far away from society, mentioned in both narratives are largely similar. In this study, the Dede Korkut story titled “The Story of Basat, the Killer of the One-Eyed Giant [Tepegöz]” was examined in terms of the characteristics of Tepegöz, the one-eyed giant, and Tepegöz was compared to other creatures classified as Cyclops, primarily Homer’s Polyphemus. Additionally, the logical contradiction originating from the ring object in the Tepegöz narrative, which has been identified in other academic publications, was clarified by referring to previously presented studies and has been interpreted as an element that explains the differences between the main characters of the two narratives using Homer’s “guest gift” theme.

Key Words: Tepegöz, Polyphemus, the book of Dede Korkut, Cyclops, ring.

GİRİŞ

Uzun yıllardır Türk dünyasının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Dede Korkut hikâyeleri, Orta Asya Türklerinin kültürünü, tarihini, inançlarını ve yaşam tarzını yansıtan destanlardır. Oğuzların destansal yaşamlarını ve kahramanlıklarını anlatan Dede Korkut hikâyelerinin bulunmuş olan iki nüshası vardır. Bunlar, “Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân başlığını taşıyan Dresden nüshası” ve “İtalyan Türkolog Ettore Rossi[nin] Vatikan Kütüphanesi’nde bulduğu” Vatikan nüshasıdır (Kadıoğlu 2022: 25). Bir zamanlar bağımsız hikâyeler olan destanlar, kitapta kronolojik düzende sıralı olarak düzenlenmemiştir ve yapısal olarak benzer değildir (Sümer vd. 1972: X). Birlikleri, ortak olan içerik ve üslup unsurlarından kaynaklanır. Dede Korkut; ana eylemi büyük ölçüde kurgu olan bir eserdir fakat kitabın içerdiği destanlar, erken Oğuz yaşamının özelliklerini yansıttığı için sosyal ve kültürel tarihin belgeleri olarak da kabul edilmektedir. (Conrad 2001: 244). Hikâyelerde kahramanlık ekseninde ele alınmış, uluslararası masal tiplerinin birçok motifi ve varyantı vardır. Bu durum Oğuz anlatılarının anlamının tarihsel ve sosyal yönden karşılaştırmalı olarak araştırılmasını olanaklı kılmaktadır. Conrad’a (2001: 245) göre Dede Korkut, Türk bağlamına özgü tarihî ve kültürel özellikleri belirli bir zaman ve durum ile sınırlandırmayan yapısal ve tematik unsurları sergileyen bir eser olarak görülmelidir.

Dede Korkut’ta kişi ve toplum arasındaki ilişki, Oğuzlar gibi atlı göçebeler arasında belirgin olan bir çoban ekolojisinin yapısal özelliklerini yansıtır (Meeker 1992: 398). Göçebe yaşam tarzlarının karakteri nedeniyle boylar, kendilerini kıt otlatma ve su kaynakları için birbirleriyle rekabet ederken bulmuş ve karşılıklı baskınlarla savaşlara sebep olmuşlardır. Bu tür çevresel koşullar, özellikle genç erkekler arasında, savaşçının saldırgan rolünü ayrıcalıklı hâle getirmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde ana karakterlerin kahramanlık ve cesurluk yönleriyle öne çıkması da doğa ile iç içe yaşayan bir toplum üzerinden bu şekilde açıklanabilir. Meeker (1992: 397), Dede Korkut etiğinin biri kişisel değerlerle, diğeri ise toplumsal değerlerle ilgili iki yönü olduğunu belirtmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde bireylerin kişilik ve toplumsal kimlikleri cesaretleri ile koşutluk gösterecek şekilde belirlenmektedir. Karakterler, kahramanlık göstermelerinin ardından Dede Korkut tarafından isimlendirilerek benlik kazanmakta ve toplum içinde söz sahibi olmaktadır.

Bu çalışmada ve yararlanılan alıntılarda, Kilisli Rifat’ın (ö.1953) Dresden nüshasına dayanarak kaleme almış olduğu Kitab-ı Dede Korkud [1332 (1916)] adlı eser baz alınmıştır. On iki hikâye içeren ve Arap harfleri ile yazılmış olan bu eser aynı zamanda Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkiye’deki ilk yayımı olarak kabul edilmektedir (Türkan 2003: 189). Adı geçen eserin alıntılar hâlinde çeviri yazıya aktarılmasında Faruk Kadri Timurtaş’ın (2021: 100) hazırlamış olduğu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Gerekli görüldüğü yerlerde noktalama işaretleri eklenmiş, özel isimler ve yer isimleri büyük harfle yazılmıştır. “Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede Tepegöz karakteri üzerinden birey, toplum ve doğa çatışması açıklanmıştır. Tepegöz ile Basat karakterleri karşılaştırılarak toplumsal değer yargıları irdelenmiştir. Sözlü geleneğin bir ürünü olduğundan Dede

Korkut hikâyelerinin farklı anlatıları etkilemiş ve onlardan etkilenmiş olabileceği öne sürülmüştür. Tepegöz hikâyesi, Homeros’ın Odysseia’sının 9. kitabı ile koşutluk göstermesi bakımından benzer bir çerçevede incelenebilmektedir (Mundy 1956: 280). Odysseia’daki kiklop olarak sınıflandırılan tek gözlü Polyphemus karakteri; tek gözlü, dev benzeri bir yapıya sahip fiziksel özellikleri ve olumsuz değerleri temsil etmek yoluyla yer aldıkları hikâyelerdeki yapısal paralellikler ile Oğuz destanındaki Tepegöz’e benzemektedir. Odysseus ve Basat karakterleri de karşıt değerlerle savaşan birer kahraman olarak anlatılarda yer almaktadır. Oğuz anlatısı ve Homeros’ın destanı arasındaki karşılaştırma ile Dede Korkut hikâyesinde bulunan fakat Odysseia’da söz edilmeyen yüzük objesinin Oğuz destanında anlatının akışında mantıksal bir tutarsızlık yaratması incelenmiş, bu nesnenin yarattığı çelişkinin anlatının bütünü ve Tepegöz karakteri üzerindeki etkisi önceden ortaya koyulmuş çalışmalara da değinilerek çözümlenmiştir. Yüzük, Türk-İslam kültüründe kendisine atfedilen anlam ve Homeros’ın guest gift (konukluk hediyesi) motifi üzerinden Odysseus ve Basat karakterleri arasındaki farklılıkları açıklayacak bir biçimde yeniden ele alınmış ve dönüşümün mantıksal tutarsızlığı giderilmeye çalışılmıştır.

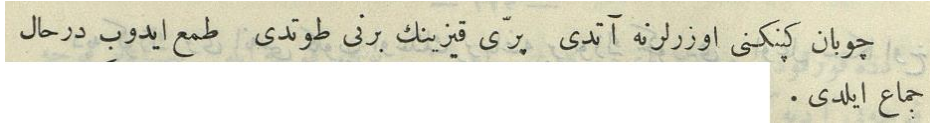
1. Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı hikâye, Dede Korkut’ta yer alan on iki hikâyenin sekizincisidir. Hikâye Oğuzların, düşmanların sürpriz saldırısının kurbanı olması ile başlar. Oğuzlar dağınık bir şekilde kaçarlar ve kaçış sırasında Aruz’un küçük oğlu düşmüştür. Bu oğlanı bulan aslanlar onu götürmüş ve ormanda büyütmüşlerdir. Bir süre sonra kabile halkı tarafından aslan yavrusu gibi büyütülen bu çocuk bulunmuş ve babasının evine götürülmüştür. Burada Dede Korkut, oğlana bir insan olduğunu ve insan gibi davranması gerektiğini öğüt vererek oğlanın adını Basat koymuştur. Oğuzların yaylaya göçtüğü vakit Aruz’un çobanı Konur Koca oğlu Sarı Çoban, Uzun Pınar denen bir pınarın kıyısına koyunlarını otlatmak için gitmiştir. Bu sırada pınarın kenarında uçan peri kızlarını görmüş ve dayanamayıp bunlardan biri ile çiftleşmiştir. Peri kızı çobana kendisinde emanet bir şey bıraktığını ve bir yıl sonra gelip alması gerektiğini söylemiş, ayrıca Oğuz’un başına kötülük getirdiğini eklemiştir. Bir yıl sonra aynı pınarın kıyısında çoban, peri kızının bıraktığı yığınak şeklindeki “ibret nesne”yi görmüştür. Tepesinde bir gözü olan bu yığınak Tepegöz’dür. Aruz, bu biçimsiz nesneyi alıp oğlu Basat ile beraber büyütme istemiş fakat Tepegöz büyüdükçe vahşileşip problem çıkarmaya ve halka zarar vermeye başlamıştır. Böylece peri kızı hikâyede tekrar belirip Tepegöz’ü ok ve kılıçlardan koruyacak bir yüzük vermiştir. Tepegöz dağlık bir alanda tek başına yaşamaya başlamıştır. İnsanları öldürüp onların etini yiyerek yaşayan bir yamyama dönüşmüştür. Durum böyle olunca Dede Korkut, Tepegöz ile görüşmeye gönderilmiş ve ona günlük iki adam ve beş yüz koyun teklif etmiştir. Ayrıca yemeklerini pişirmesi için iki adet aşçı Tepegöz’ün hizmetine verilmiştir. Bir gün Basat, Tepegöz’ün insan kıyımına bir son vermek ve ölmüş olan kişilerin intikamını almak için Tepegöz’ün yanına gitme ve bu canavarı öldürme planı yapmıştır. Tepegöz’ün bulunduğu Salahana kayasına gelmiş ve onu ok ile sırtından vurarak yaralamayı denemiştir. Tepegöz’e

okun işlemediğini fark edince Basat, aşçılara onu nasıl öldürebileceğini sormuştur. Aşçılar, Tepegöz’ün ancak gözünden öldürülebileceğini söylemişlerdir. Bunu duyan Basat, Tepegöz’ü etkisiz hâle getirebilmek için ateşte kızmış bir şişi Tepegöz’ün gözüne saplayarak onun görme yeteneğini sınırlandırmıştır. Ardından Tepegöz’den kurtulmak ve mağarasından çıkabilmek için koyun kılığına girmiş; yüzük, kümbet ve kılıç gibi objelerin yer aldığı bir dizi hamle yapmıştır. Ölmeden önce Tepegöz, Basat’a adını ve soyunu sormuştur. Basat ona kardeş olduklarını söylediğinde Tepegöz onu bağışlamayacağını ve Tanrı’nın Basat’ı da öldürmesini dilediğini haykırmıştır.

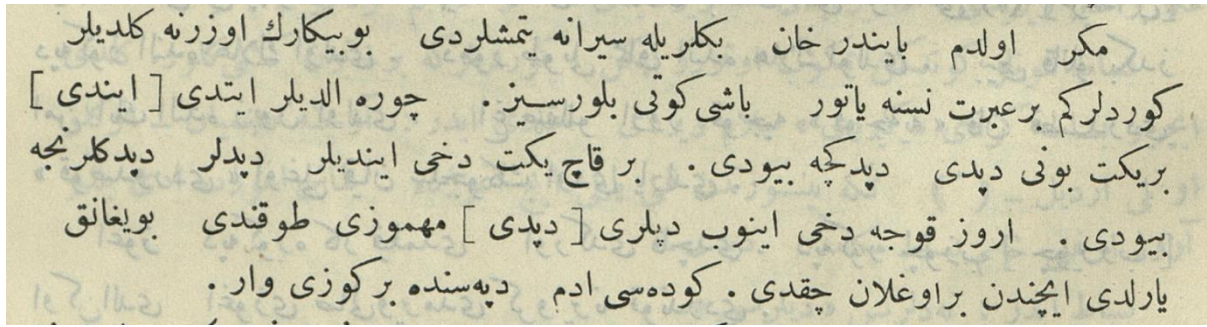
2. Tepegöz Karakterinin Şerhi (Yorumlanması)

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” anlatısında Tepegöz; karşı değerleri sembolize eden, varlık ihlali sonucu insanlığa bir ceza olarak gönderilmiş yaratıktır (Eliuz 2001: 73). Tepegöz’ün varoluşu, nefesine hâkim olamayan çobanın Uzun Pınar’da peri kızına “tama edip cima' eyle”mesi ile gerçekleşmiştir:

Çoban kepengini üzerlerine atdı. Peri kızının birini tıttı. Tama idüb derhal cima' eyledi (Kilisli Muallim Rifat 1332: 121).

Uzun Pınar; perilerin etrafında uçması ile kutsal bir mekân olarak görülmektedir. Ramazan Korkmaz (2001: 280), “eski Türk inancındaki yer-su ruhları” ile ilişkilendirerek Uzun Pınar’ı ortak kabullerin bir simgesi olan toplumsal geist tabakasıyla bağdaştırmıştır. Akarsu kaynağı olarak bakıldığında Uzun Pınar yalnızca bir “mekân”dır. Fakat bu yere doğüstü özelliklere sahip canlılar yerleştirilerek bir değer atfedilmiş ve Uzun Pınar kutsallaştırılarak geist tabakasını belirtmesi sağlanmıştır. Çobanın peri kızı ile kutsanmış bir mekân olan Uzun Pınar’da ilişkiye girmesi doğaya ve bozulmaması gerekene karşı işlenmiş bir suç olarak nitelendirilir. Çoban ve peri kızı arasındaki memnu ilişkiden yola çıkarak Tepegöz, toplumdan ayırıştırılma ve yabancılaştırma olgularının ardında ihtirasların bir geri dönüşü biçiminde yorumlanabilir. Tepegöz’ün biçimsiz ve farklı varlığı ile içinde bulunduğu durum kendi suçu değildir. Tersine varlığı, çobanın toplumsal değerlerle çelişen ve kutsal olanı bozan arzularının cezalandırılması ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu sebeple Tepegöz’ün doğumu “ahlak kurallarının ihlali ve kutsalın çiğnenmesi” olarak tanımlanır (Aslan 2018: 52). Tepegöz, bilinmezliğin getirdiği korku ile hayata gözlerini açmıştır. Sudan gelen bir annenin ve toprak kökenli bir babanın ürünü olarak çamurdan meydana gelen Tepegöz, “hırs, kin, nefret ve korku” ile insanın içindeki gölge arketipini karşılamaktadır (Şenocak 2016: 1316). Peri Kızı’nın doğurduğu tuhaf görünümlü bir yığın olarak hikâyede tanımlandıktan hemen sonra Oğuz Boyu, bilmedikleri canlıyı anlamlandırmak için çabalamaya başlamıştır:

Meğer oldem Bayındır Han beğlerle seyrane itmişlerdi. Bu bınarın üzerine geldiler. Gördülerkim bir ibret nesne yator. Başı kötü belürsüz. Çevre aldılar. İtdi [indi] bir yiğit buni depdi. Depdikçe büyüdi.

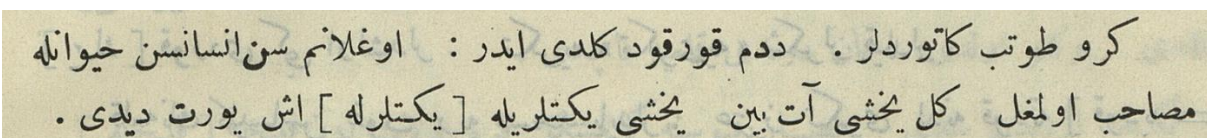
Birkaç yiğit dağı indiler, depdiler. Depdiklerince büyüdi. Aruz Koca dağı inüb depeleri [depdi].

Mahmuzı tokundu. Bu yığınak yarıldı. İçinden bir oğlan çıktı. Gövdesi adam depesinde bir gözi var

(Kilisli Muallim Rifat 1332: 121).

Bilinmeyi anımsandırma işlemi “taşa tutma ve tepme” gibi şiddet içerikli eylemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu durum; doğumuyla hayata herkes gibi başlaması beklenen bir canlının, varoluşunun ilk zamanından insanlar tarafından hor görülen ve kendisine karşı korku duyulan bir canavara dönüşmesinin başlangıcıdır (Korkmaz 2000: 263). Babası çobanın bireysel ve nefsi duygularının bir sonucu olarak kendinden korkulan bir canvar şeklinde doğan Tepegöz, farklılıklarıyla içinde yaşadığı topluma uyum sağlayamadığı için yalnızlaştırılmış ve intikamını almak için Oğuz soyunu yok olma tehlikesi altında bırakmıştır.

Dede Korkut hikâyelerindeki olumlu değerleri yansıtan karakter olarak görülen Basat, medeni toplumdan çıkmış bir kahramandır. Doğumundan hemen sonra aslanlar tarafından ormanda beslenmiş olmasına karşın bulunmasının ardından medeni çevreye uyum sağlayabilmiştir. Dede Korkut’un “Oğlum sen insansın hayvanlarla arkadaşlık etme.” sözlerini benimsemiştir. Toplumsal düzeni kabul ederek içindeki hayvansal güdülerini bastırarak ve uygar yaşamın gerekliliklerini sağlamıştır. Doğanın vahşi yanını içinde taşımasının yanında ondan “güç alan Basat, sosyal anlamda değer duygusu da kazanarak duyarlı bir iş hâline dönüş[türülmüş] ve doğadaki olumsuzlaşmış değerler böylece olumlu hâle getirilmiş”tir (Eliuz 2001: 73). Basat, Tepegöz ile savaşırken Oğuz toplumuna rahatsızlık veren bir meseleyi çözmek adına kendini feda etmiştir. Yalnızca Tepegöz ile mücadele etmemiş aynı zamanda “tepegözleşerek doğanın dengesini bozan toplumun” bir parçasıyla da, Tepegöz’ün ona sunduğu hileli hazineyi reddetmesinden görülebileceği üzere, maddi duygularından arınarak savaşmıştır (Şenocak 2016: 1321). Basat, fedakârlığı ile kurtarıcı kahraman arketipini yansıtmış ve toplumdaki “biz” bilincinin önemini vurgulamıştır.

Gerü tütub getürdiler. Dedem Korkud geldi, eydür: Oğlanım sen insansın hayvanla muşahib olmağıl.

Gel yahşi at bin yahşi yiğitler ile [yiğitlerle] eş yürüt didi. (Kilisli Muallim Rifat 1332: 120)

Diğer yandan Tepegöz, bir insandan çok hayvana benzemektedir. Asla tatmin olmayan bir iştahla insan ve hayvanları yiyerek dizginlenmemiş vahşi bir benliğin yıkıcı gücünü sembolize etmektedir (Conrad 1999: 282). İlerleyen zamanda da Tepegöz, Oğuzların varlığını tehdit eden bir canavar olarak tanımlanır. Koyun sürülerini ve insanları yemesiyle ortaya çıkan aşırılık, sosyal düzeni ve uyumu tehdit etmiş; bu sebeple adı geçen tek gözlü dev yalnızlaştırılmıştır. Tepegöz, insan eli tarafından bozulmuş olan doğanın yıkıcı bir simgesi, doğanın intikamını alan ve toplum düzenini tehdit eden bir canavar olarak sunulmuştur.

3. Tepegöz ve Diğer Kiklopların Karşılaştırılması: Homeros’in Polyphemus’u

Heinrich Friedrich von Diez (ö. 1817), 1811 yılında yayınladığı *Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften, Sitten, Gebräuchen und Alterthümern, Religion und Regierungsverfassung (Zweyter Theil)*¹ kitabının ikinci cildinde yer alan *Der neuentdeckte oghuzische Cyklop verglichen mit dem Homerischen (Depé Ghöz oder der oghuzische Cyklop)*² adlı yazısında Oğuz destanındaki Tepegöz ile Homeros’in Odysseia’sındaki Polyphemus arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir. Von Diez, Tepegöz’ün ismini aldığı tek gözünü Almanca tepede bulunan göz anlamına gelen Scheitel-Auge veya Auge am Scheitel³ olarak tanımlar. Aynı zamanda adını Tepegöz gibi kafalarındaki gözden alan Yunanlı eserlerde belirtilmiş olan, Polyphemus de dâhil olmak üzere, üç tür kikloptan söz eder. Bu kiklopların ilk çeşidi Hesiodos’un (ö. MÖ 8. yy) Theogonia adlı Yunan tanrıalarının kökeni ve soyağaçları hakkındaki şiirinde geçen Arges, Brontes ve Steropes (Ἄργης, Βρόντης, Στερόπης) olarak isimlendirilen üç kardeştir. İkincisi devasa yapılar inşa eden işçi kikloplardır. Argos ülkesinde yer alan Tirins antik kentindeki işlenmemiş taşlardan yapılmış duvar ve surların kiklopların bir eseri olduğu, Yunan gezgin Pausanias’ın (ö. MS 180) Ἑλλάδος Περιήγησις (Yunanistan’ın Betimi) ismi altında toplanmış eserinin Corinth (Κορινθιακά) kitabının 25. bölümünün 8. kısmında belirtilir (Pausanias 1918). Fakat işçi kiklopların, bilinen diğer kiklopların aksine, “canavar yönünden” veya “tek göz özelliği”nden bahsedilmemiş; onlar yalnızca “dev olarak görülmüş”tür (Güneş 2015: 167). Bu türü mitolojideki diğer kikloplarla benzer kılan özellik; güçlü, kuvvetli ve kurnaz⁴ olmalarıdır.

Bu üç kiklop arasında Homeros’in Odysseia’sındaki kiklop Polyphemus ile Tepegöz arasındaki benzerlik en dikkat çekici olanıdır. Odysseia’da, kiklopların yer aldığı bölümde, Truva Savaşı sonrası

¹ Ad Sanat ve Bilim, Davranış, Gelenek ve Eski Eserler, Din ve Yönetimde Asya Hatıraları (İkinci Cilt).

² Türkçeye “Yeni keşfedilen Oğuz Kiklopu ile Homeros Kiklopu’nun karşılaştırılması (Tepegöz veya Oğuz Kiklopu)” olarak çevrilebilir (1815: 399-457).

³ Kitapta “Von diesem Auge hat er den Namen erhalten, welcher nach dem Buchstaben Scheitel-Auge oder Auge am Scheitel heisst.” ifadesi geçmektedir (1815: 403).

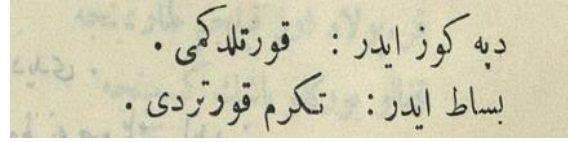
⁴ Van Diez, bu durumu tanımlamak için kitabında Latince “Roburque et vires et doli erant in operibus.” cümlesini kullanmıştır.

evlerine dönmeye çalışan Odysseus ve adamları gemi yolculuğunun ardından bir adaya gelir. Bu ada kiklopların yaşadığı bir mekândır ve Odysseus yanındakilerle beraber bir mağaraya sığınır. Bu mağarada insan yiyen tek gözlü kiklop Polyphemus yaşamaktadır. Anlatı, mağarasına gelince davetsiz misafirlerini gören Polyphemus’un bir dizi hamleyle Odysseus ve arkadaşlarını öldürmeye çalışması ile devam eder. Fiziksel anlamda Tepegöz’ün de Polyphemus gibi bir gözü vardır. Türk folklor düşüncesinde “mitolojik karakterli herhangi bir çift organ yerine tek organın varlığı” normal olmayan bir duruma işaret etmektedir (Bayat 2021: 307). Tek gözlü bir dev olan Tepegöz, sıradan bir insan olan çoban ve doğaüstü bir varlık olan perinin anormal birlikteliğinden doğmuştur. Ardından Basat’ın babası tarafından evlat edinilmiş ancak sonradan insanları yiyerek çevreye verdiği zarar yüzünden reddedilmiştir. Polyphemus ise Yunan tanrısı Poseidon’un oğludur⁵. Aile yapıları bakımından karşılaştırıldığında her iki kiklopun da mitolojik bir ebeveyne (Tepegöz için peri kızı, Polympheus için Yunan tanrısı) sahip olduğu görülebilir. Doğüstü özellikler barındıran ebeveynlere sahip olmaları Tepegöz ve Polyphemus’un fiziksel görünüşlerinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Tepegöz, hikâyede tek gözlü, yamyam bir dev olarak anlatılır. Tepegözün tek gözü gibi mantıksal olarak çift olması gereken fakat tek olarak var olan varlıklar “Türk mitolojisinde demonikliğin esas sembollerinden biri” şeklinde kabul edilir (Bayat 2021: 307). Doğduğu zaman “ibret nesne” olarak tanımlanmış olan bu dev, tepesinde yalnızca tek göze sahip bir yığınak biçiminde olmasıyla demonik varlık sınıflandırmasına uymaktadır. Polympheus’un doğumu hakkında herhangi bir bilgi verilmesi de iştahla insanları yiyen bir canavar olduğu, kafasında tek gözü bulunduğu ve büyük boyutu ima edilmektedir. Bu benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda Tepegöz’ün de Polympheus gibi kiklop olarak sınıflandırılabilceği kesindir.

Odysseia, birey ve toplum arasındaki karşıtlığı Polyphemus ve Odysseus üzerinden gösterir (Conrad 1999: 281). Polyphemus, bireycilikle ilişkilendirilen tüm olumsuz özelliklere sahiptir: bencildir, kelimenin tam anlamıyla ve mecazi olarak toplumun dışında yaşar ve medeniyetin icatlarından hiçbirini bilmez veya kullanmaz. Aksine medeniyetin vücut bulmuş hâli olan Odysseus, hareketlerinde bir miktar kısıtlama ve her şeyden önce akıllılık gösterir. Polyphemus ile savaşırken de ölçülü davranışlarıyla uygarlığın ve akılcılığın kuralını tekrar vurgular. Bu yönüyle Polyphemus’un anlatısı medeniyetin doğanın vahşi kuvvetleri üzerindeki fethinin hikâyesi olarak analiz edilebilmektedir. Benzer bir şekilde Tepegöz de Polyphemus gibi toplumdan dışlanmıştır. Salahana kayasında hayvan ve insanları yiyerek uygar yaşamdan uzak bir biçimde günlerini geçirmektedir. Tepegöz’ü öldürmeye giderken Basat, toplumsal düzeni kabul etmiş ve kendi içindeki hayvansal eğilimleri 'evcilleştirmiş' olan medeni toplumun kahramanıdır (Conrad 1999: 282). Uygarlığın temsilcileri olarak Basat ve Odysseus’un Tepegöz ve Polyphemus ile olan düşmanlığı medeniyet-doğa çatışmasını sembolik bir düzlemde karşılamaktadır.

⁵ Odysseia’da yer alan “Dinle beni, toprağı sarsan Poseidon, lacivert yeleli, gerçekten oğlunsam ben senin, sen de babam olmakla övünüyorsan, yerine getir dileğimi.” cümlesinden bu durum anlaşılmaktadır (Homeros 2008: 178).

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı Oğuz destanında, İslam dininin etkileri de öne çıkmaktadır. Basat, Tepegöz’ün mağarasından çıkmaya çalışırken tek gözlü devin hançer hilesinden, kümbetinden, kılıç darbesinden ve benzeri diğer kandırmacalarından kurtulur. Gözüne girmiş olan şiş ile görüşü sınırlandırılmış Tepegöz’ün rakibinin ölüp ölmediğini kontrol eden sorularını Basat, Tanrı’nın onu kurtardığını söyleyerek yanıtlar:

Depegöz eydür: Kurtuldun mı? Basat eydür: Tanrım kurtardı. (Kilisli Muallim Rifat 1332: 127)

Hatta anlatının bir bölümünde Basat, kümbetten kurtulduğunda Kelime-i Tevhid bile getirir. Karakterlerin Tanrı’yı bir kurtarıcı olarak benimsemesi, geleneksel hikâye anlatıcılığı ile yazılı edebiyatın kesişiminde İslam’a ait dinî geleneklerin etkisinin Dede Korkut hikâyelerinde görüldüğünü kanıtlar (Conrad 2001: 245). Ayrıca bu durum, başka bir anlatıdan esinlenilerek yazılmış olması muhtemel olan Oğuz hikâyesinin İslam etkisinde değiştirilerek kültürel öğeler eklendiği görüşünü destekler çünkü Homer’ın anlatısında dinsel unsurlara vurgu yapılmamıştır.

Basat ve Odysseus karakterleri, kendi hikâyelerindeki kahraman rolünü üstlenmeleri ve olumsuz değerleri sembolize eden tek gözlü kiklopları öldürmeleri ile benzer bir mitolojik arketip üzerinden incelenebilir. Odysseus’un da amacı Basat gibi insan yiyen bir kiklopu, Polyphemos’u, öldürmeye yöneliktir. Bu eylemi gerçekleştirirken o da kurnazlıkla Polyphemos’u aldatır, onu sarhoş yapıp gözünü kör ederek mağarasından kaçmayı başarır. Hem Odysseus hem de Basat, bu yaratıklarla doğrudan güç kullanarak değil, akıl yoluyla mücadele ederek zafer kazanmışlardır. Fakat iki karakteri birbirinden ayıran önemli unsurlar bulunmaktadır. Odysseus, “Benim adım Kimse, beni böyle çağırır anam, babam ve bütün arkadaşlarım.” diyerek Polyphemos’e kendisini “hiç kimse” anlamına gelen Oûtiç olarak tanıtır; anlatının devamında ise Odysseus, Polyphemos’un kör olmasını sağladıktan sonra arkadaşlarıyla beraber mağaradan kaçır (Homeros 2008: 173). Oğuz anlatısında böyle bir kelime oyunu söz konusu değildir. Odysseus, “Gemileri hakkında yalan söyleyecek, kendini ‘Kimse’ diye tanıttak ölçüde kurnaz ve ileri görüşlüdür.” ancak nam salarak gösteriş yapma gafletinde bulunur (Yıldırım 2012: 296). Polyphemos’un elinden kurtulmuş, gemisine binerek uzaklaşacakken Odysseus gerçek adını Polyphemos’a söyleyerek onun karşısında yenilmezliğini sergilemeye çalışır. Aynı duruma Tepegöz anlatısındaki Basat’ta rastlanmaz. Basat, Türk dünyasının çeşitli yerlerinde anlatılan kahramanlık öykülerinin bir birleşimidir (Eyüboğlu 2023: 9). Boyunda huzursuzluğa sebep olan bir yarattığı öldürmeyi planlayacak kadar cesur olan, yalnızca kendini düşünmeyen, içinde yaşadığı topluma duyarlı ve karşılaştığı problemlere çözüm üreten bir kişiliktir. Hatta Basat’ın “bir Alp-bilge tipi örneği” oluşturduğu bile söylenebilir (Korkmaz 2001: 267). Basat’ın hikâyesi, yalnızca bireysel bir kahramanlık hikâyesi değil, aynı zamanda toplumun huzurunu yeniden sağlama amacı taşır. Bu

bağlamda ele alındığında yalnızca Tepegöz karakteri ile değil Basat üzerinden de Dede Korkut anlatısının Odysseia’dan kısmen ayrıldığı görülmektedir.

Homer’in Odysseia’sındaki bir diğer önemli unsur ise “guest gift” olarak bilinen konukluk hediyesidir. Finley’e göre Homeros’de “hediye” vermenin çeşitli nedenleri bulunmaktadır (2002: 15). Bu konukluk hediyesi; “tazminat ödemeye (Agamemnon ve Akhilleus), bir ödüle (Penelope ve dilenci), borç vermeye (Noemon ve Telemakhos)” veya bir taliplinin çeyiz olarak aldığı evlilik sözleşmesinin sonucuna eş değer olabilir (Hooker 1989: 79). Polyphemos, kendini öldürmeye gelen Odysseus ve arkadaşlarından kendisine şarap verdiği için Odysseus’u en son yemeye karar vererek ona bir konukluk hediyesi vermiştir: “Tekmil arkadaşlarından sonra yiyeceğim Kimse’yi, hepsini yiyip bitireceğim, sonra onu, bu da konukluk armağanım olacak sana.” (Homeros 2008: 173) Dede Korkut anlatısında doğrudan bir konukluk hediyesi bulunmamaktadır fakat Tepegöz, Basat’a hikâyenin kalanıyla mantıksal çelişki içinde olan bir yüzük vermektedir. Bu çalışmanın devamında yüzük epizodu açıklanırken Tepegöz’ün Basat’a onu kesici aletlerden koruyacak bir yüzük vermesi “guest gift” bağlamında incelenmiştir.

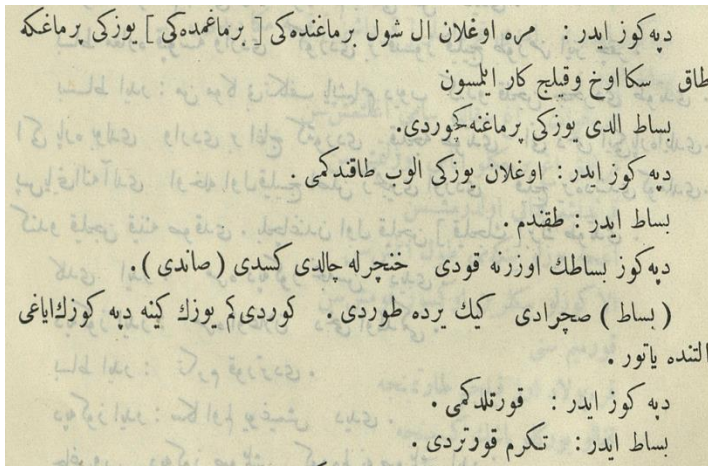
Orhan Şaik Gökyay, “Dede Korkut” kitabının ön sözünde “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” hikâyesinin Tepegöz’ün doğumundan ölümüne kadar olan geniş bir süreyi eksiksiz olarak kapsadığını fakat Homer’in Polyphemos anlatısında eksikler bulunduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Homer’in bir Asya seyahatinde Tepegöz’ün efsanesini duyduğunu ve Polyphemos’un ana hatlarının Dede Korkut anlatısından esinlenerek yazıldığını öne sürmüştür (Gökyay 1938: VII-VIII). Benzer bir görüşe von Diez’de de rastlamak mümkündür: “Homer’in Asya’ya yaptığı gezilerde Tepegöz fablını duymuş olabileceği inancındayım.” (Güneş 2015: 173). Von Diez, Homer’in anlatısındaki eksikliklerin sebebini bir tercüman aracılığıyla konuşmak ve Dede Korkut hikâyesini yabancı bir dilde dinlemek zorunda kalmış olmasına bağlamaktadır. Fakat bu iki görüşün aksine Mundy, Oğuzların Tepegöz hikâyesinin bazı bölümlerinin doğrudan Odysseia’nın 9. kitabından alındığını savunmuştur.

3. Yüzük Epizodunun Açıklanması

Tepegöz; hikâyenin başında peri kızı ve avcının gayrimeşru ilişkisinden, muhtemeldir ki bu yasa dışılığı belirtmek için ormandaki yığının içinden tek gözü olan bir canavar şeklinde, ortaya çıkmıştır. Anlatının devamında peri kızı, Tepegöz’e onu kesici aletlerden koruması amacıyla bir yüzük vermiştir. Gerçekte destanda geçmekte olan peri, mağara, yüzük, kılıç gibi nesnelerin eski (arkaik) kullanımlarında motif benzeri derin mitolojik anlamlara sahip olduğu öne sürülmüştür (Eyüboğlu 2023: 11). Bu bağlamda Tepegöz anlatısı incelendiğinde yüzük nesnesi üzerinden de bir anlam çıkarılabileceği aşikârdır. Hikâyede yüzük simgesi yalnızca iki yerde, annesi tarafından Tepegöz’e verilmesi ve Basat ile savaşırken Tepegöz tarafından ona, bağdaşsız bir biçimde, koruma amaçlı olarak sunulmasıyla, kimi tutarsızlıkları içinde barındırarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Dede Korkut anlatısında bölümler arası geçişin çözümlenebilir bir hâl alması bakımından önemli bir nesne

konumundaki yüzüğün tutarlı bir biçimde açıklanması, olay örgüsünün ardında yatan anlamın detaylı olarak analiz edilmesi için mühimdir.

Yüzük objesinin hikâyenin kalanıyla tutarsızlık göstermesi; ilk olarak C. S. Mundy’nin saptadığı a) Yüzüğe atfedilen özelliklerde Tepegöz’ün düşmanı konumunda bulunan Basat’a ok ve kılıç darbelerinden korunması amacıyla yüzüğünü vermesi ile meydana gelen bir çelişkinin bulunması, b) Tepegöz’ün Basat’ı yakalamak için üzerine ağ atarken ardından gelen cümlede yüzüğün yerde, Tepegöz’ün ayağının altında durmasından kaynaklanan dönüşümün mantıksal bir temele dayandırılmaması problemlerini beraberinde getirmektedir.

Depegöz eydür: Mere oğlan al şol barmağındaki [barmağımdaki] yüzüğü parmağına tak sana oh ve kılıç kar eylesen. Basat aldı yüzüğü parmağına geçürdi. Depegöz eydür: Oğlan yüzüğü alub takındın mı? Basat eydür: Takındım. Depegöz Basatın üzerine kodı⁶ hançerle çaldı kesdi (şandı). (Basat) sıçradı gen yerde tırdı. Gördikim yüzük gine Depegöz’ün ayağı altında yator. Depegöz eydür: Kurtuldun mı? Basat eydür: Tanrım kurtardı. (Kilisli Muallim Rifat 1332: 127)

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi Tepegöz, karşısında yer alarak savaştığı, Basat’a ok ve kılıçtan korunma sağlayan bir yüzük vermektedir. Bu durum, hikâyedeki olaylar çerçevesinde iki karakter arasındaki düşmanlık göz önünde bulundurularak incelendiğinde herhangi bir temele dayandırılmamaktadır. Çünkü Tepegöz’ün öldürmek istediği Basat’ı koruması ve Basat’ın elinde olan yüzüğün bir anda yerde bulunması olay örgüsünü tam manasıyla karşılamamaktadır.

Mundy, bu mantıksızlığı Tepegöz hikâyesinin daha önceden mevcut olan bir hikâyeye sonradan ilave edilmesiyle yüzük imgesinin iki anlatının birleşmesi sonucu anlamsızlaşması ile açıklamıştır. Ona göre anlatıcı, Polyphemus anlatısını da Dede Korkut’a dâhil etme çabasının bir sonucu olarak yüzük epizodunda biçimsel yapının anlamı olumsuz yönde etkilemesine izin vermiştir. Tepegöz’ü Basat’ın nefsinin simgesi olarak kabul eden Alimcan İneyet, yüzük nesnesi üzerinden tespit edilen tutarsızlıkların “nefsin kurnaz, aldatıcı, yanıltıcı, kandırıcı doğasından, Basat’ın içsel dünyasında yaşadığı çelişki ve çatışmadan” kaynaklandığını öne sürmüştür (2015: 11). Yüzük objesini bir motif

⁶ Mundy, “kodi” kelimesinin üzerine koyuldu biçiminde “koyuldu” olması gerektiğini dipnotlarına eklemiştir (1956: 286). Aynı kitap içerisinde “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boyu” adlı hikâyede “üzerine koyuldu” ifadesinin geçmesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

olarak inceleyen Mümin Topçu; dış güçleri temsil eden annesi peri kızının yüzük vermesinin ardından mağaraya yerleşen Tepegöz’ün bir zamanlar aralarında yetiştirilmeye çalışıldığı Oğuzların karşısına geçmesini, Tepegöz’ün kendi özbenini gerçekleştirerek düzeni ele geçirmesi olarak yorumlar (2019: 361). Yüzüğe sahip olmak bir otorite ve güç göstergesidir. Yüzük motifinin tinsel özbenlik üzerinden açıklanması, Tepegöz’ün savaşırken yüzüğünü Basat’a vermesiyle Oğuzlar üzerinde kurmuş olduğu egemenliğin yok olması ve kahramanlar arasındaki savaşın kaçınılmazlığı ile desteklenebilir. Bir başka açıklama ise sözlü kültürün ürünü olan eski metinler ele alındığı için zamanla orijinal içeriğin bozulmaya uğramış olması ve yüzük sembolünün tamamen rastlantısal bir öge olarak kabul edilmesiyle yapılabilmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinin İslamiyet etkisindeki dönemde yazıya geçirildiği dikkate alındığında yüzük objesine İslamî unsurlar içeren bir perspektiften bakmak yanlış olmayacaktır. Türk-İslam devletlerinde yüzük, sultanın onu verdiği kişiye yetkisini devrettiği anlamına gelmektedir. Eski İran krallarının anlatıldığı Firdevsî’nin (ö. 1020) Şehnâmesi’nde Efrâsiyab’ın Siyavuş’a ülke bağışlarken asker, silah, külâh ve hazinelerin yanında yüzük⁷ de vermesi; yüzüğün, töreye uygunluk açısından, meşruiyet kavramını da karşıladığını göstermektedir. Yüzüğün meşruluk işlevi bir adım daha ileri taşınarak sultanın yüzüğünün, sultan tarafından devredilen bir işin “hukuki ve usule uygun olduğuna ilişkin açık bir alamet” olduğu ve elinde bulunduran kimsenin sahibi adına hareket edebildiği öne sürülmüştür (Kütük 2017: 197). Benzer bir çıkarımla Tepegöz’e annesi tarafından verilen yüzüğün de kaidelere uygunluk durumunu belirten yasallık kavramını temsil ettiği sonucuna varılabilir.

Tepegöz hikâyesi, Homeros’ın Polyphemus anlatısıyla birçok yönden paralellik göstermektedir. İki anlatının birbirinden etkilenmiş olduğundan bu çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmiştir. Bu bilgiler ışığında “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı Oğuz destanının Odyssea’dan esinlenilerek yazıldığı varsayılırsa yüzük, Homeros’deki “guest gift” ile benzer olarak ele alınabilir. İslamî unsurlara dayanan bir perspektiften Tepegöz’ün yüzüğü Basat’a vermesi, anlatının başında vahşi ve toplum düzenini tehdit eden bir yaratığın “hediye”sini yasallık ve meşruluk gibi kendiyile tezat yaratan değerleri sembolize edecek bir nesne üzerinden vermesidir. Kendisi yasa dışılık kavramını karşılarken guest gift olarak seçtiği nesnenin meşrulukla ilişkili olması tam da Tepegöz gibi toplumdaki dışlanmış bir devin gerçekleştireceği bir eylemdir. Misafirlik hediyesi bağlamında incelendiğinde yüzüğün verildiği kişi olan Basat’ı ok ve kılıçtan korumak gibi olumlu bir amaca hizmet etmesi tutarlı olur. Çünkü Homeros’de misafirlik hediyeleri, Polyphemus’un Odysseus’u en son yemeye karar vermesi gibi, karakterlerin karşısındaki kişi için yaptıkları iyi bir davranıştan oluşmaktadır. Oğuz anlatısı ve Homeros destanı kıyaslandığında görülür ki Basat’ın Odysseus gibi nam salarak gösteriş yapma isteği yoktur. Odysseus, “İstedim göreyim ilk önce onu, bakalım, dedim, ne armağanlar verecek konuklarına, nerden bileyim az sonra bela olacağını bizim yoldaşlara.” diyerek konuk hediyesini almak istemiştir

⁷ “Bundan başka, yine armağan olarak öyle iki yüzük verdi ki bunlar, gökteki müşteri yıldızı gibi parlıyordu.” (Firdevsi 1947: 264)

(Homeros 2008: 169). Fakat destandaki alıntı, hediye almasının sonunun kötü biteceğini önceden ima etmektedir. Odysseus’a kıyasla Basat yalnızca kendini düşünmeyen bir toplum kahramanıdır. Bu sebeple Basat, basitçe kendisine sunulan “guest gift”i reddetmiştir. Anlatıda da bu reddediş yüzüğün Tepegöz’ün ayağının altında yatması dönüşümüyle yer almıştır.

SONUÇ

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” hikâyesinde insan nefsinin olumsuz bir ürünü olan Tepegöz, hem fiziksel hem de sembolik açıdan doğanın yıkıcı gücünü temsil eden bir kiklop olarak tanımlanmıştır. İnsanları yiyerek Oğuz boyunun neslini tehlikeye sokan Tepegöz’ün karşısında yer alarak tek gözlü canavarla savaşan Basat, kolektif bilinci temsil eden bir halk kahramanıdır. Oğuz destanındaki bu iki karakter üzerinden birey ve toplum arasındaki çatışma net bir biçimde görülebilmektedir. Tepegöz karakterinin Homeros’ın Odysseia’ındaki Polyphemus ile olan benzerliği ve hikâye yapılarındaki paralellik, bu iki anlatının birbirini etkilemiş olabileceği fikrini desteklemektedir. Polyphemus ve Tepegöz, insan etiyle beslenen tek gözlü devler olarak toplum için tehdit unsuru oluşturan varlıklar olarak nitelendirilmiştir. İnsanlıktan uzak mağaralarında düşmanları ile savaşan Polyphemus ve Tepegöz karakterlerinin karşısında halkın temsilcisi kahramanlar olarak Odysseus ve Basat’ın yer alması ile medeniyet-toplum çatışması gözler önüne serilmiştir. Odysseus ve Basat, her iki anlatıda da bu yaratıkları zekâ yoluyla alt ederek kahramanlıklarını kanıtlamışlardır. Oğuz destanı ile Homeros’ın anlatısı arasındaki koşutluk; iki farklı kültürün kahramanlık ve insan-doğa mücadelesi konusundaki benzer bakış açılarını ortaya koymuştur. Ancak Dede Korkut hikâyelerinde yer alan toplumsal değerler ve kahramanlık vurgusu, Tepegöz’ü yalnızca bir düşman değil, aynı zamanda insanın doğa karşısındaki mücadelesinin bir sembolü ve Basat’ı da medeniyetin temsilcisi bir kahraman olarak ele almıştır. Ayrıca Oğuz anlatısında İslamî unsurlara vurgu yapılırken Odysseia’da herhangi bir dinin izlerine rastlanmamıştır. Tepegöz’ün anlatısında yer alan yüzük motifinin hikâyenin diğer bölümleriyle tutarsızlık gösterdiği tespit edilmiştir. Tepegöz, Basat’a onu kılıç ve ok darbelerinden koruyacak bir yüzük sunmuş fakat bu durum düşmanı olan birine yardım etmeyi ifade ettiği için anlatıda mantıksal bir çelişki yaratmıştır. Bu tutarsızlık, Oğuz destanı ve Odysseia arasında Tepegöz ve Polyphemus ile Basat ve Odysseus karakterleri arasındaki benzerlikten yola çıkılarak Homeros’ın “guest gift” (konukluk hediyesi) temasıyla ilişkilendirilmiştir. Konukluk hediyesi olarak yüzüğün meşruluk ve yasallık kavramlarını karşıladığı tespit edilmiş ve yüzük sembolü iki anlatının ana karakterleri arasındaki farklılıkları açıklayan bir unsur olarak yorumlanarak Oğuz anlatısı bütünlüklü bir mantıksal temele yerleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan, B. (2018). Dede Korkut hikâyelerinin ucubesi: Tepegöz. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), ss. 51-59.
- Bayat, F. (2021). *Türk mitolojik sistemi 2: Kutsal dişi – mitolojik ana, Umay paradigmasında ilkel mitolojik kategoriler – iyeler ve demonoloji*. Ötüken Neşriyat.
- Conrad, J. A. (1999). Polyphemus and Tepegöz revisited. *Fabula*, 40(3), ss. 278-297.
- Conrad, J. A. (2001). Dede Korkut reintegrating the historic, the heroic, and the marvelous. *Turcica*, (33), ss. 243-275.
- Diez, H. F. v. (1815). *Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften, Sitten, Gebräuchen und Alterthümern, Religion und Regierungsverfassung (Zweyter Theil)*. In Commission der Nicolaischen Buchhandlung.
- Duymaz, A. (2008). Türk folklorunda dış ruh tasarımı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (45), ss. 1-22.
- Eliuz, Ü. (2001). Dede Korkut hikâyelerindeki şahıs kadrosunun karakter yapıları bakımından incelenmesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), ss. 63-86.
- Eyüboğlu, D. C. (2023). Dede Korkut’taki Tepegöz. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), ss. 1-20.
- Finley, M. I. (2002). *The world of Odysseus*. New York Review Books.
- Firdevsi (1947). *Şehname*. (N. Lugal & K. Akyüz, Çev.). Maarif Vekaleti.
- Gökyay, O. Ş. (1938). *Dede Korkut*. Arkadaş Basımevi.
- Güneş, H. (2015). Tepegöz veya Oğuz Cyklobu (Tatar Türkçesinden alınmıştır.). *Millî Folklor*, 2015(107), ss. 161-183.
- Homerus (2008). *Odysseia*. (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Can Sanat Yayınları.
- Hooker, J. T. (1989). Gifts in Homer. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, (36), ss. 79-90.
- İnayet, A. (2015). Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destan’ın yeni bir yorumu üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), ss. 7-13.
- Kadioğlu, İ. (2022). Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasının metin dışı kayıtları ve başlıklarının yeniden incelenmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (73), ss. 21-55.
- Kilisli Muallim Rifat. (1332/1916). *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisân-ı Tâîfe-i Oğuzân*. Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliye Tedkik Encümeni Neşriyatı, Matbaa-ı Âmire.

- Korkmaz, R. (2000). Fenomenolojik açıdan Tepegöz yorumu. Alev Kâhya-Birgül & Aysu Şimşek-Canpolat (Yay. haz.). *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri içinde (ss. 259-270).
- Korkmaz, R. (2009). Sınırları ihlal edilen doğanın intikamı: Tepegöz. *Journal of Turkish Studies*, 4(8), ss. 65-78.
- Kütük, A.(2017). İslam/Türk devlet ve toplum geleneğinde yüzük ve hukuki mahiyeti. *Türkiyat Mecmuası*, 27(2), ss. 195-206.
- Meeker, M. E. (1992). “The Dede Korkut Ethic”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 24, Sayı: 3, s.s 395-417.
- Mundy, C. S. (1956). Polyphemus and Tepegöz. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 18(2), ss. 279-302.
- Pausanias (1918). *Description of Greece*. (W.H.S. Jones & H.A. Ormerod, Çev.). William Heinemann Ltd.
- Sümer, F. & Uysal, A. & Walker, W. (1972). *The book of Dede Korkut: a Turkish epic*, University of Texas Press.
- Şenocak, E. (2016, Ekim 19–23). Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü destana arketipsel bir yaklaşım. M. Ekici (Ed.), *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası*, İzmir. Bildiriler kitabı içinde (Cilt 3, ss. 1313–1328). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2021). *Osmanlı Türkçesine giriş: tarihi Türkiye Türkçesi araştırmaları - eski yazı - gramer - aruz - metinler*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Topçu, M. (2019). Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyeyi psikanalitik yaklaşımla okuma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Electronic Journal of Social Sciences)*, 18(69), ss. 354–372.
- Türkan, K. (2003). Dede Korkut Hikayeleri’nin Türkiye’de basılan kitap hâlindeki yayımları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (146), ss. 189-212.
- Yıldırım, F. B. (2012). Polyphemos ve Depegöz hikâyelerinde canlıların tasnifi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), ss. 281-312.